

Lichtenstein Izsák

Talmud a vádlottak padján

adaptáció

www.izrael-immanuel.net

Előszó

Lichtenstein rabbi ezzel a - közel 130 éve megjelent - röpirattal kezdte meg Jesua, a Messiás hirdetését 1886-ban. A mai olvasó számára szokatlan stílusa, nehezen érthető utalásai és fordulatai miatt az eredeti szöveg szöveghű fordításán túl egy, a mai nyelvhez igazított, úgy nevezett adaptációt is közreadunk.

A rabbi traktátusának nyelvezete és érvelése nagyon távol áll a XX-XXI. századi fogalmazástól és gondolkodásmódtól is. Ha egyhuzamban próbáljuk elolvasni, könnyen elveszíthetjük a fonalat, esetleg kényszeredetten megállunk az olvasásban s feltesszük magunknak a kérdést: miről is van most szó? Ahogy egyik gondolatból szövődik a másik akaratlanul is az írás tárgyára, magára a Talmudra asszociálhatunk. A Talmud szövegéről írja tavaly év végén megjelent tájékoztató könyvében Naftali Kraus: „a szöveg ... azt a benyomást kelti, hogy nem vagy nagyon lezserül szerkesztett; gyakran beszúr történeteket, anekdotákat, amelyek vagy a téma jobb megértését szolgálják, vagy ahhoz látszólag semmi közük”.¹

A talmudi szöveghez való hasonlóságon túl az írás jó példa az ún. drás írásmagyarázati módszerre, mely a psát ellentéte; Moskovits professzor megfogalmazásában: „...a psát objektív módszer: célja megérteni az Írás szavait, azok nyilvánvaló és szó szerinti szándékát, mely a szavak jelentőségéből és azok összefüggéséből következik, ahogyan és amikor azok elhangzottak. A psát nem magyaráz bele a szövegbe semmi olyasmit, ami kimondottan nincs benne.

Ezzel szemben a drás a szövegben olyan tartalom után kutat, amire a kommentátornak szüksége van, de az a szó szerinti értelmezésből nem tűnik ki. A drás kiemeli a tartalmat eredeti összefüggéséből, a szövegbe magyarázza, amihez lelki vonzalmai vannak és az Írás szavait a hagyomány alapján a maga szükségleteihez alkalmazza. Eszerint a drás szubjektív módszernek tekinthető.”²

Kívánjuk az olvasónak, hogy megbirkózzva a szöveggel, megértse a rabbi zsidó hagyomány szerint vezetett gondolatmenetét, s ezáltal is gazdagodjon lelkileg az Örökkévaló áldásaival.

A szerkesztő megjegyzései:

A kiadás alapjául szolgáló német nyelvű kiadvány szkennelt és szöveghűen gépelt verziója - melyből a fordítás is készült - elérhető az alábbi internet címen: [http://de.wikisource.org/wiki/Seite:Der Talmud auf der Anklagebank durch ein en begeisterten Verehrer des Judenthums - 002.png](http://de.wikisource.org/wiki/Seite:Der_Talmud_auf_der_Anklagebank_durch_ein_en_begeisterten_Verehrer_des_Judenthums_-_002.png) (szögletes zárójelben megadtuk az eredeti kiadvány oldalszámait).

Ahol külön nem jelöltük a bibliai idézetek az IMIT fordításból³, illetve az újszövetségi versek Károli Gáspár „revideált” fordításából származnak. Az eredeti

¹ Naftali Kraus Iránytűvel a Talmud tengerén Wesley János kiadó Budapest 2012.

² A meghatározások M. C. Segal és E. C. Melamed műveiből származnak in: Moskovits, Jechiel Cvi A biblia hagyományos kommentárjai Göncöl Kiadó Budapest É.n.

³ Teljes, kétnyelvű (héber-magyar) Biblia két kötetben. Az IMIT-Biblia változatlan utánnomása. Makkabi Kiadó Budapest, 1994.

szöveg nem tartalmazza mindenhol az idézett igeversek pontos helyét. A
lábjegyzetekben szereplő igehely hivatkozások csak a fordításban szerepelnek.

A

Talmud a vádlottak padján

a zsidóság egy lelkes tisztelőjétől

Lichtenstein I.

tápió-szelei kerületi rabbtól

ואמר סלו סלו פנו דרך

הרימו מכשול מדרך עמי:

(ישעיה נז' יד)

„Így szól: Töltsetek föl, töltsetek
föl, törjeteK utat, vegyeteK el
gáncsot

népem útjából.”¹

I. füzet

Budapest

Hornyánszky Victor nyomdája

1886.

Minden jog fenntartva

Bevezetés

[1]

Legfőbb ideje, hogy okoskodás és a szavak kiforgatása nélkül józanul végiggondoljuk az alábbiakat. Hiszem, hogy a nyílt szó megnyitja az emberi szíveket, és utat mutat az üdvös jövőre, amit Jesájá próféta (11,9) ígért: *«Nem ártanak és nem rontanak egész szent hegyemen, mert megtelt az ország az Örökkévaló megismerésével, mint vizekkel, melyek a tengert borítják.»*

A keresztények, pontosabban a látszat-keresztények hajdanán könyörtelenül visszaéltek a hatalmukkal. Ugyanis vannak és voltak minden időben keresztények a szó legnemesebb értelmében, ők azonban mint az ibolya, jobbra szerényen virágoztak abban az árnyékban, amit elfajzott testvéreik vetettek rájuk. A látszat-keresztények viszont vallásos haragjukban gyűlölettel, üldözéssel, megvetéssel illették a zsidókat. Együgyű túlbuzgóságukban ezzel kárhoztatták és tették nevetségessé hitük dicsőséges alapítóját – a zsidót, a fundamentumot, hitük legnemesebb alapkövét – a szeretetet.

Ahogy a keresztények csak a töviseket hámozták ki a Talmudból, (amelyek azonban rózsákat termettek és védtek), a zsidók is csak úgy ismerték a keresztényeket. Csak a máglyáról hallottak, a rágalmazásokról, csak a kitaszítást, a szennyet látták a kereszténységtől, meg nem érdemelt szenvedésük forrását. [2]

Ezért nagy részük (nem sokkal ez előttig én is), mint pestistől úgy riadt vissza attól, hogy mélyebben megismerje az evangélium kristálytisza forrását, hogy bizalommal forduljon Krisztus tanítása felé.

Így ők nem tudhatják, hogy Hozzá lépett egy írástudó és megkérdezte: Melyik a legfontosabb parancsolat mindahány közül? *«Jézus pedig felele néki: Minden parancsolatok között az első: וגו' אלהיך יהוה יי אהבת את יי אלהינו יי שמע ישראל [WS 1] Halljad Izráel: Az Úr, a mi Istenünk egy Úr. Szeressed azért az Urat, a te Istenedet teljes szívedből, teljes lelkedből, és teljes elmédből és teljes erődből. Ez az első parancsolat. A második pedig hasonlatos ehhez: Szeresd felebarátodat, mint magadat. Nincs más ezeknél nagyobb parancsolat.»* (Márk 12, 28–31).

Nem hallották a Hegyi Beszédet, fogalmuk sem volt Jézus isteni küldetéséről, amely során így szólt (Mt 5,17-18): *«Ne gondoljátok, hogy a Tórát, vagy a Prófétákat eltörölni jöttem. Nem eltörölni, hanem betölteni jöttem őket. Bizony azt mondom nektek, hogy amíg a menny és a föld elmúlnak, a Tórából egy jod vagy egy vonás sem múlik el, amíg csak minden meg nem történik.»*² Ezért tegyük félre átmenetileg az ellenérzést, és fogadjuk ezt a kis füzetet barátságosan, és olvassuk el figyelmesen.

Tápió-Szele, 1886

[3]

1853 végén vendéglátóm, a jánoshidai Deutsch J. úr egy zsinagógai intézőt úgy mutatott be, mint aki a Talmudban jártas. Ő ennek megerősítéséül az országszerte használatos talmudi mondattal köszöntött: «טוב שבגוים הרוג» «a legjobbat is üsd agyon a gojok közül».

- Kívánja, hogy helyesbítsem és kiegészítsem az idézett mondatot? – kérdezem tőle.
- Hogyan? – kiáltott – Szükség van még e kegyetlen, gyilkos mondat kiegészítésére!
- A Talmud, amely tekintélyének erejét Ön rabbiként is képviseli, azt parancsolná, hogy kegyetlenül, előre megfontolt szándékkal üss agyon egyet a legjobb emberek közül, mert ő nem zsidó? Nem úgy hangzik a hatodik parancsolat «לא תרצח» «Ne gyilkolj!». Bár Önt házigazdánk talmudistaként mutatta be, mégis úgy tűnik, hogy a sokoldalú tevékenysége csak annyit enged meg, hogy futólag tekintsen bele a Talmudba.

- Hogyan! Tessék! – szakított félbe indulatosan.

- Kérem, ne dühödjön fel elhamarkodottan, inkább ellenőrizze a szóban forgó mondatot (Szoferim 13. rész). Abban ez áll: „הטוב שבעכו"ם בשעת מלחמ' הרוג“, «a bálványimádók közül magát a legjobbat is üsd agyon – még ha emberként sokra is becsüled, még ha annyira kedves is neked – ne kíméld őt a háborúban.» Érvényes még ma e háborús törvény? Gondolja csak végig: nem kell-e testvérnek testvér, fiúnak apa, barátnak barát ellen kivonnia a kardot, ha szerencsétlen módon ellenséges táborban harcolnak? Hisz ezt minden időben minden egyes katonának megparancsolják, mint becsületbeli dolgot! [4] Szükség van arra, hogy ezt a borzasztó háborús helyzetet újra és újra előhuzzuk? Akarja ezt tiltottnak tudni a zsidók esetében a szomszédos népekkel folytatott háborúban!

- Elnézést rabbi úr! Valóban nem tudtam a mondatot úgy, ahogy idézte az imént, egyébként inkább „dicséretnek” gondoltam volna, mint kivetnivalónak. De azt ismeri rabbi úr, hogy: „a lutheránusokat meg kell égetni”.

- Fiatalember, Ön szarkasztikussá vált. Aki a mai kor szelleme szerint gondolkozik és érez, ne képzelje magát vissza a sötét évszázadokba, amik vérrel írták történetüket. Amiket a türelmetlenség, a testvérek közti viszály, és a testvérgyilkosság pecsételt meg! Kérdezze meg derék házigazdánkat, hány kedélyes órát töltöttünk el vidám beszélgetésben – én a „fehér csuhás”, ő a jámbor zsidó – és nem lett volna ellenvetésünk az ellen, ha egy lutheránus harmadikként jelen van. י"שר כה - Bölcsnek mondott barátom, nem éppen ezzel a mondással kellett volna fogadnia, amelynek szerzője majdnem kétezer éve élt.”

* * *

A múlt év utolsó hónapjaiban egy tartalmas könyvet kaptam egy tiszteletre méltó helyről. A címe: «Nethivoth Olam» avagy az igaz izraelita, a teológus és prédikátor Dr. Rev. A. M' Caul írta. A szerző a következőket jegyzi meg a könyv 697. oldalán: „Már több mint egy év eltelt, mióta e lap első száma megjelent, és még semmilyen visszhangra sem talált.”

Írok róla, hogy valaki mégiscsak reagáljon a könyvére, mely, megvallom, nagy örömet szerzett, és melyért hálával tartozom neki. Az olvasás során számtalan helyen szaporán vert zsidó szívem, és melegség áradt el benne. Örvendezett a lelkem, és

még tisztább, lelkesebb, rendíthetlenebb lett az ősrégi hitben, bizakodóbb prófétáink arany ígéreteiben, szilárdabb a dicsőséges jövő iránti bizalomban. Még inkább megerősödtem abban az öntudatban, hogy Izrael nem hiába vérzett, hogy mártírjai sírhalmán az Úr tűzszlopa világít, amik előtt valamennyi elfogulatlan nem izraelita hódolattal áll meg. [5]

Így kiáltva: Íme! Itt van Isten ujjá, nemesebbé válásunk forrása, a világ teremtésének kulcsa, üdvünk eredete, az egy Istenbe vetett tiszta hit forrása. Itt vannak maroknyian, akik belső erejük által világot megrázó nemzetek évszázadait élhették túl. Itt van Mózes, Isten szolgája, akinek világító arca a mi horizontunkat is beragyogja. Itt van Dávid, akinek zsoltárai istentiszteleteinket is magaszatosabbá teszik, itt van az Emberfia, a világ Üdvözítője, aki arra hívatott el, hogy a népek világossága, a nemzetek tanítója, a Sínei kinyilatkoztatás őre és kincstárnoka - Isten Helyettesítője legyen a Földön.

De minél magaszatosabbnak állítja be a tudós szerző Jézus kinyilatkoztatását és tanítványait, annál határozottabban ítéli és veti el a Talmudot. Mert minden füzetben hangsúlyozza: „A szóbeli törvény jogtalanul követelők, isteni tekintélyt tulajdonít magának. Zsarnoki, kegyetlen, szívtelen az idegenekkel szemben, lealacsonyítja a női nemet, elősegíti a babonákat, gyengíti az erkölcsi kötelességek erejét. Kedvez a külsőséges, szív nélküli jegyeknek - és látszólagos bizonyítékul szolgál elvont megállapításai számára. E megállapításokat csak az tarthatja törvényerejűnek, aki az egyoldalú, megfakult elmélet lomtárából, de nem az eleven gyakorlatból ismeri a lelki életet. Aki nem ismeri, és nem tudja méltányolni az igyekezetet, a munkálkodást és az alkotást - egy igaz talmudi zsidó belső szentségét, mértékletességét - családi és közösségi életét.”

Tegyük mérlegre ezeket a kijelentéseket. Próbaképpen kérdezzétek meg feleségeiteket, meg fogják mondani nektek, hogyan őrzi őket a férj megbecsülése az utolsó leheletig, hogyan igyekszik, harcol a férj azért, hogy a mindennapi kenyérről gondoskodjon, hogyan mond le önként minden házon kívüli élvezetről, és kerül minden felesleges dolgot, csak hogy a házról gondoskodjon. [6]

Vagy kérdezzétek meg a gyermekeket. Tudtotokra fogják adni, hogy milyen körültekintéssel nevelik, óvják őket szüleik, hogyan gondoskodnak minden erő latba vetésével testi és szellemi fejlődésükről. Nem csoda, hogy a gyermekek érezve a szülői szeretetet mágnesként vonzódnak hozzájuk. A gyermekek számára a meghitt szülői ház oázis az élet sivatagában, védelem a bűnös szenvedély, és a könnyelműség ellen.

Vagy nézzetek körül a hitközségekben! Az oktatási és jótékonyági intézmények virágoznak, a szegény számára bőkezűen adakoznak, az éhezőt az asztalhoz hívják ebédre, az idegent kézzsoritással fogadják, az eltévelyedettet rendreutasítják, a tudatlant tanítják, a könnyelműt óva intik, az ingadozót megtámogatják. Ti azonban válaszra készen a szerzővel együtt azt fogjátok felelni (425. oldal): „Mindez nem a Talmud hatásának volt köszönhető és nem annak köszönhető ma sem, hanem a mózesi törvény szellemének, mely éppen annyira mélyen gyökerezik a népben.” Ebben még Ábrahám áldása hat, az ó szövetség égi harmata, amelyen mint kemény sziklán alapszik az új szövetség.

Miért látjuk világosan a Talmud tekintélyében a rugalmasság sorscsapását? Az idillikus lelki élet, otthon központú gondolkodás, a szerény, igénytelen, csendes igyekezet és tevékenykedés eltűnését Izrael otthonaiból?

Miért nem enyhítette a régi könyörtelen törvényeket a kereszténység? Hogy az egész teremtést szeretet és szelídség fonja körül?

Miért nyilvánul meg folyton az emberi gonoszság? Miért tudta a nemes jobbágyát halálra kínozni, a rablólovag a vándoron rajtaütöni, a férj a feleségét rossz hangulatba taszítani – megölni? Miért tudta a Bibliában jártas Anglia még viszonylag rövid idővel ezelőtt is nemes fiainak nagy részét kíméletlenül politikai halálra ítélni? Miért? Miért? [\[7\]](#)

De nem akarok behagedt sebeket feltépni, inkább a hajnalpír felé fordulok, az új idő felé, ahol a humanitás az emberek Isten és törvény előtti egyenlőségének diadalát ünnepli, ahol az ember régi lényéből kivetkőzik, és a lealacsonyodott emberiség azon van, hogy a megsértett Istenséget kiengesztelje.

אל תזכרו ראשנות וקדמוניות אל-תתבננו: הנני עשה חדשה עתה תצמח הלוא תדעוה אף אשים במדבר דרך בישיון גהרות.

«Ne emlékezzetek meg az előbbiekről és a régiekre ne ügyeljete! Íme újat alkotok, most fog sarjadzani, hisz meg fogjátok tudni; utat is szerzek a pusztában, sivatagban folyókat» (Jes 43,18-19).

Másképp viszont nem szeretném az ördögöt Belzebub által szabadjára engedni, igazságtalanul szólni a Talmud ellen és ezzel csak tetézni az igazságtalanságot! Mentegetőzve kérdezem: szentesíti a Talmud is a régi idők, kegyetlen, szigorú törvényeinek szellemét? Az örök Igazság nevében – nem!

A Talmud tényleg korlátok nélküli gondolati köztársaságot alakít ki, kötetlen eszmecserét, ahol mindenki saját stílusában és módján kíméletlenül kifejezésre juttatja egyéni nézeteit. A Talmudban mindenki saját véleményét képviseli, következtetéseket von le, hódol a kívánt szélsőségeknek, abszurdításoknak. Ezzel szemben még a későbbi korokban is, maguk a jóakarató királyok, fejedelmek, mindenható pápák csak bátortalanul sem merték hallatni hangjukat a kegyetlen inkvizícióval szemben és az égbekiáltó, jogsértő rendeletekkel szemben. Nem ezt látjuk a csendes, szelíd talmudistáknál, mert halljuk őket minden helytelen dolog ellen mennydörgő hangon harcolni, minden elbizakodottságot merészen helyteleníteni, minden túlkapást megbélyegezni. Ők a büszkeséget, haszonlesést határozottan elítélik, és emiatt a Talmudban a győzelmi pálmát általában a kegyesek, a szerények, a szelídek, bár emiatt nagyon gyengék hordják.

מפני מה זכו ב"ה לקבוע הלכ' כמותו, מפני שנוחין ועלובין היו

[\[8\]](#) «Miért találtatott Hillél iskolája (amely kisebbségben volt) méltónak, hogy az ő szava váljék törvénnyé? Azért, mert a hilleliták szelídek és türelmesek voltak...» Erubin 15, 2.

Szeretnék mutatni egy példát arra, hogy a talmudisták a büszkeség és az önteltség elvetése tekintetében – és egyébként minden fő erkölcsi fogalom tekintetében – egy véleményen vannak az evangélistákkal, folytatom tehát az előbb elkezdett talmudi idézetet:

שכל המשפיל עצמו הקדוש ברוך הוא מגביהו וכל המגביה עצמו הקבה משפילו וכל המחזר על הגדול גדולה בורחת ממנו וכל הבורח מן הגדולה גדולה מחזרת אחריו וכל הדוחק את השעה שעה דחקתו וכל הנדחה מפני שעה שעה «ומדת לו». «Aki önmagát lealacsonyítja, azt Isten - áldott legyen - felmagasztalja; aki önmagát felmagasztalja, Isten - áldott legyen - lealacsonyítja. Aki a dicsőséget keresi, azt elkerüli a dicsőség; aki a dicsőséget kerüli, azt maga keresi fel. Aki az időt sürgeti, sürgetni fogja az idő; aki az idő elől kitér, támogatni fogja az idő.» Ugyanezt olvassuk, bár más szavakkal (Mt 23,11-12): «*Hanem aki a nagyobb közöttetek, legyen a ti szolgátok. Mert aki magát felmagasztalja, megaláztatik; és aki magát megalázza, felmagasztaltatik.*» Továbbá (Róm 12,10-11): «*Atyafiúi szeretettel egymás iránt gyöngédek; a tiszteletadásban egymást megelőzők legyetek. Az igyekezetben ne legyetek restek; szellemben buzgók legyetek; az Úrnak szolgáljatok.*» Az időbe, a korba küldettek...

* * *

Ezért szeretnék is a valóban tudós szerzőtől testvéri szeretetben bocsánatot kérni. Mert nem vagyok rest, és nekifogok annak, hogy a Talmud ellen felhozott vádjait megcáfoljam – annál is inkább, mert csak eszközei ellen harcolok, amelyek szerintem időszerűtlenek. Engem azonban „ebbe az időbe”, e korba küldtek, és a szerző célját ezekkel a feltételekkel támogatom.

Ahhoz, hogy alapos lehessen az elemzésben, rendelkezésre kellene állnia számomra a lehetőségnek és az engedélynek, hogy a szóban forgó könyvet megjelentethessem lábjegyzetekkel. [9] Így minden egyes mondatot visszavezethetnék az eredetére, minden megállapítást megcáfolnék vagy magyaráznék. Enélkül azonban kénytelen vagyok csak egyes helyeket idézni, amelyeket az egész lényegének tartok. De összességében véve ez a kritika elég is lesz, miután a szerző számtalanszor megállapítja: „Aki egyszer téved, az nem formálhat igényt a csálhatatlanságra.”

Tehát engedjük át végre a szót a szerzőnek. Az 1,3 oldalon hangzik el: „Az üdvösség a zsidóktól jön. Valamennyi ismert vallás közül csak kettő van, ami megérdemli, hogy különösképpen figyelmet szenteljünk neki; mindkettő zsidó eredetű és legnagyobbbrészt kizárólag a zsidó népre korlátozódott. Ezek most zsidóság és kereszténység nevek alatt ismertek; de végül is utóbbi éppen olyan nagyon zsidó, mint az első. A kereszténység alapítója egy zsidó volt; az első prédikátorok ugyanúgy zsidók voltak, maguk az első keresztények szintiszta zsidók, úgyhogy annak kutatása során, hogy e két rendszer közül melyik az igazi, nem egy pogány vallást állítunk szembe egy zsidóval, hanem egy zsidó hitvallást hasonlítunk össze egy másikkal.

Továbbá, a zsidó nép jogait még a legkevésbé sem akarjuk megrövidíteni azzal, hogy a kereszténységet védelmezzük, inkább nyíltan megvalljuk, hogy mi magunk is zsidók tanítványai vagyunk, mi egy zsidó tanítást vallunk, részt veszünk a zsidók reménységében, és ugyanazt az igazságot védjük, amit a zsidók tanítottak nekünk. Tökéletesen meg vagyunk győződve arról, hogy a zsidóknak, akiket követünk, joguk volt arra, hogy megmutassák nekünk a «régii ösvényt», a «jó utat», amelyen «nyugalmat találtunk a lelkünknek...»

Néhányan azonban megkérdézhetik: Mi a zsidóság? Mi a kereszténység? Ezeket válaszoljuk nekik: a zsidóság egy olyan vallási tanítás, mely a zsidó zsinagógák imádságaiban - legyen az német vagy portugál - nyilvánul meg, és ezeket foglalja

magába, és azok ismerik el, akik ezeket az imádságokat az istentiszteletük megtartásánál igénybe veszik. A kereszténység ezzel szemben egy olyan vallási tanítás, amely az Újszövetséget [10] is tartalmazza. Vagy más szavakkal: a zsidóság az Ótestamentum, a szóbeli hagyomány szerint értelmezve פה שבעל, a kereszténység az Ótestamentum, az új szövetség szerint értelmezve. Ennek megfelelően tanítják a zsidó imakönyvek (a rabbik szellemében) a szóbeli törvény isteni eredetét...”

Annak okát, hogy a rabbik rányomták szóbeli törvényeikre Isten pecsétjét, annak a kornak eszmei légkörében, nézeteiben kell keresni. Ugyanis akkoriban csak azokat a magasabb parancsokat fogadták bizalommal és követték engedelmesen, amelyek felülről származónak tünnek. Magának Lükurgosznak, aki a legnagyobb tekintélynek örvendett szülővárosában, Spártában, meg kellett kérdeznie a delphoi jósdát azért, hogy bölcs törvényeit bevezetheti-e, hogy ezek aztán szilárdan meggyökerezhessenek. Azonban a rabbik a rendeleteiket nem változtathatatlanként ajánlották, mint Isten Szavát, mely örökké fennáll. A mindenkori elhívott törvénytudókra hagyták, hogy az időknek és a körülményeknek, a törvényeknek megfelelő látás szerint bocsássák ki vagy oldják fel a rendeleteket. אין לך לילך אלא אצל. Éppen ez bizonyítja a talmudisták letisztult, kifinomult szellemét, elfogulatlan felfogását. „A korba küldettetek” - ez ugyanúgy volt a talmudisták jelmondata, mint az evangélistáké.

* * *

Most már gyorsabban követhetjük a szerzőt, aki a 8. oldalon folytatja: „A Talmudban a Peszáchim 8,2 oldalán a következőt olvassuk: אמר רבי אלעזר עם הארץ מותר לנוחרו ביום הכפורים שחל להיות בשבת אמרו לו תלמידיו רבי אמור לשחטו אמר להן זה טעון ברכה וזה אין טעון ברכה «Rabbi Eleázár mondta, engedélyezett az ámháárec³ leszúrása [11] akkor is, ha az engesztelés napja szombatra esik. Akkor így szóltak hozzá a tanítványai: Rabbi, mondd inkább, hogy meg van engedve, hogy levágják őket. Ő ezt felelte: ez megkívánna egy áldásmondást, amire így nincs szükség.»⁴ Aligha szükséges arra emlékezni, hogy a mózesi törvény megparancsolja: לא תרצח Ne gyilkolj.”

Azonban mit kellene éreznie az értő olvasónak ennél a figyelmeztetésnél? A szent együgyűséget csodálni kellene vagy megmosolyogni!? Engem ez leginkább egy vőre emlékeztet (nevén tudnám nevezni), aki az apósát bepanaszolta, mert az elkedvtelenedve és felháborodva azt kiáltotta lármázó unokája miatt: „Agyonütöm a kölyköt, ha nem hallgat!” Ilyen életlen, együgyű fegyverekkel nem hadakoztak a Talmud hősei. Hisz a tapasztalat azt tanítja (ami talán néhány férjnél túl gyakran is előfordul), hogy a legnemesebb, legjóravalóbb emberek, akik a légynek sem ártanának, idegességükben a legindulatosabban fenyegetőznek, átkozódnak és kiabálnak.

Igaz, hogy a talmudisták határtalan megvetést, mélyen gyökerező gyűlöletet tanúsítanak az ámháárec (a föld népe) ellen, a nyers világiak ellen, a nihilisták legbosszantóbb fajtájával szemben, akik nem ismernek se hitet, se morált, se emberi megindultságot, se szégyenérzetet, se a jó erkölcs iránti érzéket, se tulajdonjogot.

Akik megvetik a kultúrát, a tudományt, és a saját életüket kockáztatják, más életét veszélyeztetik az Istentől való elfordulással, Isten szolgáit, tanításai hordozóit gyűlölik, (Beráchot 47, 2. Peszáchim 49, 1. Szánhedrín 70, 2.), és gyakran undoruknak és átkozódásuknak elég drasztikusan adnak hangot; azzal, hogy lincselnek, gyilkolnak! – Ennek ellenére hol található csak a leghalványabb nyoma a Talmudban annak, hogy az, aki megölt egy ámháárecet büntetlenül távozott?

Különös! E misnában (Makkot 7,1) világos bizonyítékok vannak, amelyek minden Talmud és szanhedrin ellen felhozott vádját (501. oldal) azonnal megsemmisítik. E misna olyan világos, hogy legrosszindulatúbb szórszálhasogató sem magyarázhatja félre. De úgy tűnik, mintha a szerző sosem olvasta volna. Mintha ehhez nem jutott volna hozzá, noha látszólag kimeríthetetlen források állnak a rendelkezésére.

[\[12\]](#)

סנהדרין ההורגת אחד בשבוע נקר' חובלני רבי אליעזר בן עזריה אומר אחד לשבעים שנה רבי טרפון ו"ר עקיבא אומרים אילו

היינו בסנהדרין לא נהרג אדם מעולם רשב"ג אומר אף הן מרבין שופכי דמים בישראל

„A szanhedrin bíróságát, amely hetente egyszer hoz halálos ítéletet, vérszomjas bíróságnak nevezték; Rabbi Eleázár, Azarja fia mondja: ha hetven év alatt csak egyszer mondták volna ki a halálos ítéletet, a bíróság rászolgált volna erre a kárhoztató gúnynévre; Rabbi Tarvon és Rabbi Akiba mondták: Ha a szanhedrin tagjai lettünk volna, soha nem hoztak volna egy ember ellen se halálos ítéletet. (”ראיתם טריפ' הרג וג'”) (Megkérdeztük volna a tanúkat: tudjátok bizonyítani, hogy a gyilkos megölt-e egy életrevaló embert? stb. – fejtegeti a Talmud. – Tehát egy ámháárec agyonütése nem volt ürügy a felmentésre.)

R. Simon, Gámliel fia azonban ezt válaszolta: «Éppen ez bátorította volna fel a gyilkosokat, és ezzel sok vérontást engedett volna Izraelben.» Nos, itt az érv és az ellenérv a halálos ítélet eltörlésére, amivel az újabb időkben minden szabad állam és a legkipróbáltabb jogászok foglalkoznak. – Igen, a talmudisták bizonyára kellőképpen tekintettel vannak az időkre és a körülményekre, azonban mindig is kevésbé becsülték az emberbaráti, egészségügyi vonatkozásokat. Nos, hétmérföldes csizmákkal előre - a zsinagógához.

A 193. oldalon olvasható: „A pünkösöd ünnepén a reggeli imádságban találunk egy célzást a Leviatán és Behemót legendájára⁵, amelyet a zsidók ünnepélyesen végigénekelnek: מנת דילן דמלקדמין פרש בארמותא טלולה דלוייתן ותור טור רמותא וחד בחד כי סביך ועביד קרבנותא בקרנוהי מנגח בהמות ברבותא יקרטע נון לקבליה בציצוי בגבורתא מקרב ליה בריה בחרביה רברבותא ארסטון לצדיקי יתקן ושרותא מסחרין עלי תכי דכדכוד וגומרתא נגידין קמיהון אפרסמו נהרתא ומתפנקין ורוו בכסי: נעותא: „Ő (Isten) bizonyára azt az adományt ítéli oda, amit hajdanán megígért nekünk. A Leviatán játéka a magas hegyek barmával: ha közelítenek egymáshoz, megkezdődik a harc. A szarvaival meglöki a hatalmas állatot, [\[13\]](#) de a Leviatán patáival nagy erővel feldönti. A Teremtője aztán nagy kardjával közeledik hozzá, és lakomául, ízletes ételként készíti el az igazaknak, akik a jáspis és karbunkulus asztalnál fognak ülni, miközben balzsamos folyó áramlik mellettük. Aztán felüdülnek és jóllaknak a boros kehelyből, amely a teremtés óta el van készítve, és el van téve a présházban.”

„Örülénk, – írja a szerző - ha tudnánk, mit gondol a legtöbb zsidó aközben, míg e dicsérő éneket hallja a zsinagógában. Mi értenek például a Behemót vagy a Leviatán név alatt? Ezek annyit jelentenek, hogy Isten megöli őket, és lakomául elkészíti az igazaknak...”

Bizonyára! A szerző írásával annyi örömet szerzett, hogy úgy érzem, én is tartozom neki azzal, hogy örömet szerezzek. Ezért el akarom mondani, hogy például én, mit értek a Behemót és Leviatán nevek alatt, ami annyi jelent, hogy Isten megöli őt és elkészíti lakomául az igazaknak. Számomra a fenti hagyomány hasonlít a kiválasztottak diadalénekeéhez, amely Isten ítéletének végbemeneteléről szól, János Jelenéseinek 19. fejezetében. De hasonlít a Had-Gadjához⁶ (bárányka, bárányka) is a Haggadában, hogy ugyanis a jókat a gonoszok, a gyengéket az erősek legyőzik, elnyomják, de végül a gonoszok egymás ellen harcolnak, megsemmisítik egymást, és fenyítő pálcává lesznek egymással szemben Isten kezében azért, hogy senki ne kerülje el sorsát, megérdemelt büntetését.

Ezek pontosan azok, akik hatalmukkal hivalkodnak, nem tűrnek más erőt maguk mellett, a levegőt, a földet, a szabadságot kizárólag saját maguknak szeretnék lefoglalni, erős kézzel minden ellenállást leverni, minden panaszt elnémítani. Elképzelhető, hogy rövid időre diadalmaskodik az ököljog, és ha már az egyik zsarnok nagyobb erővel vagy furfanggal legyőzi a másikat, akkor minden bizonytalannal megváltozik a személy, de nem a rendszer. Még ha a zsarnok azt is hiszi, hogy a hatalom legmagasabb csúcsára hágott fel, [\[14\]](#) az erény gyászol, az igazságosság sóhajtozik, az ártatlanul üldözött nem találja többé a helyet, ahová fáradt fejét lehajtja – és amikor a szükség a legnagyobb, akkor *«Keljen föl Isten, széledjenek el ellenei és futamodjanak meg gyűlölői előle. Mint elhajtatik füst, hajtsad el őket; mint elolvad viasz tűz elől, veszzenek el a gonoszok Isten elől! De az igazak örüljenek, vigadjanak Isten előtt, örvendjenek örömmel!»* (Zsolt 68,2-4). Ezek a Behemótok vadállati, féktelen, zabolátlan ösztöneik szerint garázdálkodnak, ez a Leviatán (óriáscápa), amely a rablott holmit a rablóval együtt nyeli el. De *«Az égben trónoló nevet, az Úr gúnyolódik rajtuk, akkor beszél hozzájuk haragjában és hevében megrettenti őket»* (Zsolt 2,4-5).

Aztán reménytelenül elpusztulnak az istentelenek, a javíthatatlan gonosztevők, az igazak pedig megosztoznak a zsákmányon, és rablóján. Örülnek az életnek, felfrissülnek és jóllaknak a balzsamos természet nagy terített asztalánál, amit a Mindenható a teremtés óta elkészített kedvelt teremtményeinek és örök megfiatalodásra őrzött meg a kelyhekben és a présekben.

* * *

Előfordulhat, hogy egy közösség egy dolog felől látszólag teljesen egy véleményen van. De azért lehetséges, hogy mások másként gondolják, csak nem adnak hangot ennek. E tekintetben a zsidóság számára a Talmud az értelem köszörülő műhelye, ahol az uralkodó vélemények mellett helyet kapnak az ellenvetések is. De így van-e ez mindenhol? Néhány egyházfejedelem másra gondolt, amikor a pápa tévedhetetlenségét helyeselte, de nem szólt, hogy a szent harmóniát ne zavarja, a lelkiismeretet ne nyugtalanítsa. Vagy amit egy jóra való pásztor az amúgy is kis gyülekezetének kettéosztásánál gondolt, hogy a nagy reformátorok bizonyára egy véleményen vannak a lényeg tekintetében, a mellékes dolgokban azonban

indulatossan, ellenségeskedve harcolnak. Vagy amit egy konzervatív államférfi gondol, ha az elavult, időszerűtlen törvényeket védelmébe veszi. Hasonlóképpen gondolkodik az eminens miniszter, aki megtagadja korábbi alapelveinek egy részét a bársonyszékben azért, hogy az állameszmét mentse. Vagy amit egy világosan látó zsidó előljáró gondol, amikor a tiszteletre méltó, elavult, patriarchális intézményeket tiszteletben tartja. [15]

És amit a szent hivatásáért lelkesedő rabbi gondol, amikor egyetlen hurkot sem akar meglazítani a több évezrede bevált szent szöveten azért, nehogy az egész széthulljon hirtelen. Végül amit Krisztus (Mt 13,29-30) az okos gazdán keresztül válaszol a szolga kérdésére: Végére is akarod-e, hogy elmenjünk és kitépjük a gyomot? *«Nem, esetleg mikor a gyomot szeditek, vele együtt a búzát is gyökerestül kihúznátok. Hagyjátok, hadd nőjön aratásig a kettő együtt! Aratás idején majd megmondom az aratóknak: Először a gyomot szedjétek össze és kössétek kévébe, hogy megégjen, a búzát pedig csűrömbe gyűjtsétek!»*

* * *

Senki sem vitathatja, hogy a Talmud olykor amulettekről, szellemidézésről, mágiáról, démonokról, szerencselovagokról mesél, és ezzel (22. rész) elősegíti a babonákat. Közelebbi vizsgálódás esetén egy Krisztustisztelő kínos zavarban kerülhet, hogy szavakat találjon, amelyek nem kétélűek. Aki csak félig-meddig van tisztában a pártok harcával a Hasmoneusok utolsó királyai alatt, és így a zsidó vallástörténettel, az tudja, hogy az esszénusok⁷ (a bemejtkezők, a szerencselovagok) voltak azok, akik szinte hivatásszerűen foglalkoztak a csodák általi gyógyítással, démonúzással. A farizeusok (mint pl. Rabbi Simon ben Setach, Hillél élete csúcspontján), akik erejükkel és energiájukkal a talmudi zsidóságra nyomták rá a pecsétjüket, a legeltökéltebb ellenfeleik voltak. A Peszách 110,2 felállítja az általános alapelvet: „כללא דמילת' כל דקפיד קפיד בהדי' ודלא קפיד לא קפיד בהדי'” – «Aki fél a démonoktól, azt zaklatják, rémisztgetik, aki azonban bátor, azt nem háborgatják a démonok». Luther szerint: „ha az ember egy szellem után kutat, saját magát sebz meg.”

Ugyancsak az esszénusok voltak a miszticizmusukkal, a Szent Szellemre és a mennyek országára vonatkozó jövendölésükkel a kereszténység legalkalmasabb úttörői, legbuzgóbb pionírjai. [16] Krisztus, akit a farizeusok és az Írástudók minden alkalommal kíméletlenül ostoroztak, soha sem talált kivetnivalót az esszénusokban. Ne legyünk azért keresztényebbek – mint Krisztus.

* * *

Most fejezzük be a sabbattal, amit valóban Istenhez való közelségünk kegyelmi ajándékaként, drága eltörölhetetlen jeleként fogadunk és a legünnepélyesebben éneklünk meg.

A 339. oldalon ez áll: „Teljesen ugyanez a tendencia - a külsőséges cselekményekben megnyilvánuló lelkület - figyelhető meg a rabbinikus sabbat egy másik aktusánál, mégpedig a sabbati asztal elkészítésénél. E vonatkozásban ez olvasható: ויסדר שלחנו ויציע המטות ויתקן כל עניני הבית כדי שימצאנו ערוך ומסודר בבואו מבית הכנסת דא"ר י"ס' ב"ח שני מלאכי השרת מלוין לו לאדם בע"ש מבית הכנסת לביתו אחד טוב ואחד רע כשבא לביתו מצא נר דלוק ושלחן ערוך ומטה

מוצעת מלאך טוב אומר יהי רצון שיהא כן לשבת הבאה ומלאך רע עונה אמן בעל כרחו ואם לאו מלאך רע אומר
:יהי רצון שיהא כן לשבת הבאה ומלאך טוב עונה אמן בעל כרחו:

„Mindenki terítse meg az asztalát, készítse el fekvőhelyét és gondoskodjon háza minden elintézendő dolgáról azért, hogy ha visszatér a zsinagógából mindent jól elrendezve és eligazítva találjon. Mert Rabbi Jose, Rabbi Chanina fia mondja: «Péntek este Istenházából hazajövet két angyal kíséri az embert, a Jó és a Rossz angyala. És ha házába érkezve a péntekesti lángot meggyújtva, asztalát megterítve, fekvőhelyét megvetve találja, megszólal a Jó angyala, mondván: - Adja Isten, hogy így legyen a jövő szombaton is. És a Rossz angyala kénytelen rámondani: - Úgy legyen!

De ha nem talál otthonában mindent rendben, a Rossz angyala szólal meg, mondván: - Adja Isten, hogy így legyen a jövő szombaton is. És a Jó angyala kénytelen rámondani: - Úgy legyen!» (Orach Chajim 262)⁸.”

A szerző így vélekedik erről: „Ez a történet az angyalokkal nyilvánvalóan mese, és újfent bizonyítéka annak, hogy a szóbeli törvény mennyire kitalált dolgokba bocsátkozik; de ezen kívül azt is megmutatja számunkra, miként szakadtak el a rabbik a vallás lényegétől és fordultak a külsőséges szokások árnyékai felé.” [17]

Ugyanilyen jellegű az is, amit az itt említett péntekesti lángról mond... Figyelemreméltó! A szerző annyira a külsőséges szokások árnyékát látja mindezekben, hogy úgy tűnik, egyáltalán nem éri meg számára a fáradtság, hogy a külső burkot megnyissa. Így a burok mögött rejtőző lényegét nem is láthatja meg.

Pedig örülnék, ha lehetséges lenne, hogy kivételesen elkísérjen egy sabbat este egy igazi zsidó házba tisztességes Talmud-zsidókhoz. Hogy ott meggyőződhesen arról, hogy a sabbati lángok nem csupán külsődlegesen égnek, hanem befelé is világítanak, hogy a megterített asztalra nemcsak földi táplálék van téve, hanem mennyei manna is, testet-lelket üdítő, hogy a szépen elkészített ágy mintegy hívja őt, hogy az élet fáradalmát és vesződését elfeledtesse. Minden előkészület tehát azért van, hogy az ember zavartalanul, háborítatlanul átengedhesse magát a lelki örömöknek, békességben lehessen.

Feledve a könnyek, a szegénység, feledve az élet minden gondja, terhe, keserűsége. A magasabb életszentség, amelyet a sabbatban érez meg, előképét adja a magasabb boldogságnak, és megnyilvánulnak benne a mennyei örömök titkai.

Szent megnyugvás járja át a belsőjét, amikor a zsinagógából hazaérve a feleség és a gyermek örömmel, tárt karokkal fogadja a sabbati lángoknál. Feledve a veszekedés, a viszály - a békesség angyala, a jó házi angyal, aki a küszöbön túl kíséri őt, ünnepli szép győzelmét, úgyszólván a szeretet, a kiengesztelődés, az egyetértés vonul be vele, és maradandó lakóhelyet vesznek. Mert a ház gonosz angyala - a kedvtelenség, az irigység, az elégedetlenség, az izgatóság - le van győzve a sabbat megszentelése miatt, úgyszólván 'ámen'-t kell mondania. Vagy azt hiszi a szerző, hogy ez a magasabb ünnepélyesség külsőségek nélkül is bevonulhat a házba?!

Nos, ezért ha ezután lehetséges lenne, hogy egy olyan ajtónál is hallgatózzon, [18] amely mögött az egyik nap olyan, mint a másik - én nem kísérném el oda. Nézzon körül egy olyan helyen, ahová bottal és tarisznyával tér meg az ember sabbat este a porral fedett, komor lakásába. Sötét a lakás, de még sötétebb a lélek; a dac, a kedvtelenség, a kosz és a csömör nem is engedi, hogy jókedvűvé váljanak. Barátságtalan a köszöntés, ellenséges a fogadtatás, sötét gondok ülnek a férfin, a

feleség és a gyermek kedvetlen. A gonosz házi angyal perlekedést, vitát szít, és a jó házi angyal, a békesség angyala beburkolja lehajtott fejét, és sóhajtva azt kell válaszolnia: Ámen.

Külsőségek! Nem külsőség a tűzhely? A fa nem rideg, hideg – hisz csak egy hasáb?! És mégis lángol, ha a parázsra helyezik, vidáman fellobban, felmelegíti a szobát és életet hoz a házba.

Külsőségek! Nem diadalkapuvál, ékes lobogókkal, és virágokkal fogadjuk a szeretett királyt, hogy tanúsítsuk lelkesedésünket a trón és a haza iránt? Nem tör utat ez a lelkesültség a külsőségekből a belsőbe? Ne kellene a külsőségek, hogy magasabb régiókban emelkedjünk? Nem koszorúval, fátyollal és mirtusszal feldíszítve vár a mennyasszony a vőlegényre? Hétköznapi öltözékében dísz és ékszer nélkül kellene várnia? A tudós szerző önelégülten folytatja, és a rabbik külsőségei felett pálcát tör, így én, a zsidó rabbi mesélek neki, a londoni teológus doktornak egy régi történetet az Újtestamentumból (Mt 25,1-12)! Így történt – Isten nevében:

«Akkor hasonlatos lesz a mennyeknek országa ama tíz szűzhez, a kik elővevén az ő lámpásaikat, kimenének a vőlegény elé. Őt pedig közülök eszes vala, és öt bolond. A kik bolondok valának, mikor lámpásaikat elővevék, nem vivének magukkal olajat; Az eszesek pedig lámpásaikkal együtt olajat vivének az ő edényeikben. Késvén pedig a vőlegény, [19] mindannyian elszunnyadának és aluvának. Éjfélkor pedig kiáltás lón: Imhol jó a vőlegény! Jöjjetek elébe! Akkor felkelének mind azok a szűzek, és elkészíték az ő lámpásaikat. A bolondok pedig mondának az eszeseknek: Adjatok nekünk a ti olajotokból, mert a mi lámpásaink kialusznak. Az eszesek pedig felelének, mondván: Netalán nem lenne elegendő nekünk és néktek; menjetek inkább az árusokhoz, és vegyetek magatoknak. Mikor pedig venni járnak vala, megérkezék a vőlegény; és a kik készen valának, bemenének ő vele a menyegzőbe, és bezáraték az ajtó. Később pedig a többi szűzek is megjövének, mondván: Uram! Uram! nyisd meg mi nekünk. Ő pedig felelvén, monda: Bizony mondom néktek, nem ismerlek titeket.» Még hozzáfűzöm ehhez, hogy az evangélista itt a Zsolt. 1,6-ra utal: *«Mert ismeri az Örökkévaló az igazak útját, míg a gonoszok útja elvész.»* Tovább folytathatnám a vitát, de miért tenném tovább próbára az olvasó türelmét? Nos, a tiszteletreméltó szerző célja, amint azt gyakran ismételi, nem a Talmud becsmérése; hanem hogy az egész terjedelmes könyvnek pusztán a nagy Mestere visszhangjának kellene lennie (Mt 11,28-30). *«Jöjjetek énhozzám mindnyájan, akik megfáradtatok és megterheltettetek, és én megnyugosztlak titeket. Vegyétek föl magatokra az én igámat, és tanuljátok meg tőlem, hogy én szelíd és alázatos szívű vagyok: és nyugalmat találtok a ti lelkeiteknek. Mert az én igám gyönyörűség, és az én terhem könnyű.»*

A szerző előítéletek nélkül józanul, pártatlanul követhet engem, mert el akarom vezetni a Talmud világtengeréből jövő ötszörös visszhanghoz⁹ (Makkot 23, 2. 24, 1.):
„דרש רבי שמלאי שש מאות ושלוש עשר מצות נאמרו לו למשה בא דוד והעמידן על אחת עשר (והמידן על אחת עשר שבתחיל היו צדיקים יהיו יכולים לקבל עול מצות הרב אבל דורות האחרנים לא היו צדיקים כל כך ואם באו לשמור כולן אין לך אדם שזוכה ובא דוד והעמידן כו' כדי שיזכו אם יקיימו י"א מצות הללו וכן כל שעה דורות של מטה הולכין ומתמעטין אותו, רשי) דכתי' מזמו' לדוד ד' מי יגור באהליך ומי ישכון בהר קדשיך הולך תמים ופועל צדק ודובר אמת בלבבו לא רגל על לשונו לא

[20]

עשה לרעהו רעה וחרפה לא נשא על קרובו נבזה בעניו נמאס ואת ירא ד' יכבד נשבע להרע ולא ימיר כספו לא | נתן בנשך ושוחד על נקי לא לקח עשה אלה לא ימוט לעולם. בא ישעיהו והעמידן על שש דכתי' הולך צדקות ודובר מישרים מואס בבצע מעשקו' נוער כפיו מתמך בשחד אוטם אזנו משמוע דמי' ועוצם עיניו מראות ברע הוא מרומים

ישכון (וגו) בא מיכה והעמידן על שלש דכתיב הגיד לך אדם מה טוב ומה ה' דורש ממך כי אם עשו משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם ה' אלהיך חזר ישעיהו והעמידן על שתים שנאמר כה אמר ה' לבית ישראל דרשונו וחיו מתקייף לה רב נחמן בר יצחק אימא דרשוני בכל התורה כולה אלא בא חבקוק והעמידן על אחת שני' וצדיק באמונתו יחי', „*«Rabbi Simlai azt tanította: Hatszáz és tizenhárom parancsolatot hagytak meg Mózesnek. (Mert akkoriban azok, akik a füstölgő Sínei lábánál álltak, ámulva, reszketve, telve szent félelemmel, megingathatatlan elhatározással voltak ott jelen. Ennélfogva ők megadással és lelki nyugalommal vethették magukra a sok parancsolat igáját, és mondhatták: «Mindazt, amit az Örökkévaló mondott, meg fogjuk cselekedni!»¹⁰*). De miután a későbbi nemzedékeknél alábbhagyott a vallásosság, és a bűnnel szembeni ellenálló képesség aggodalomra adott okot, hogy egyhamar egy ember sem lesz, aki a sok lemondással teli törvénynek megfelelné. Akkor látta Dávid, hogy kezdeményeznie kell a parancsok tizenegyre korlátozását azért, hogy Izrael lelkiismeretes gyakorlattal elégedett legyen kötelezettségével és vallási öntudatával – Rási.

Ahogy a 15. zsoltár mondja: *«Örökkévaló, ki időzhet sátorodban, ki lakhatik szent hegyeden? A ki gáncstalanságban jár, igazságot mível és igazat beszél szívében; nem rágalmozott nyelvével, nem tett felebarátjának rosszat, és gyalázást nem ejtett ki társa ellen; a ki megvetni való, az szemeiben becstelen; de az istenfélőket tiszteli; kárára esküszik, de meg nem változtatja; pénzét nem adta kamatra, (egy bálványimádónak sem כּוּם אפ"י בריבית a Talmud magyarázata szerint) és megvesztegetést ártatlan ellen el nem fogadott: a ki ezeket cselekszi, nem tántorodik meg soha.»* (A vallásosság minden soron következő generációnál alábbhagyott. [\[21\]](#) A csábítással és az életörömmel szembeni ellenállás kimerítette a sztoikus tetterőt, és a parancsolatok igája már nem édes gond, drága teher volt, hanem kezdett nyomasztóvá vált - Rási.)

Ezért Jesájá a parancsolatok számát hatra csökkentette, amint a Jes 33-ban írva áll: *«Aki igazságban jár és egyenességet beszél, megveti a zsarolt nyereséget, megrázza kezét, hogy ne fogjon vesztegetést, betömi fülét, hogy ne halljon vérbűnt és behunyja szemeit, hogy ne lásson rosszat: az magasban fog lakozni, sziklák várai az ő menedéke: kenyere megadatik, vize maradandó»* (Jes 33, 15-16).

Micha már csak három parancsolatot érvényesíthetett, ő így szólt: *«Megmondta neked, ember, mi a jó s mit kíván az Örökkévaló tőled, ha csak nem azt, hogy jogot cselekedjél és szeretetet kedvelj és alázatosan járj Istennel!»¹⁰*. Jesájá még prófétai pályafutása végén szomorúan érzékelte a gyors erkölcsi hanyatlást, és a parancsokat kettőre csökkentette le, mialatt így kiáltott: *«Így szól az Örökkévaló: Őrizzétek meg a jogot és cselekedjétek igazságot; mert közel van az én segítségem, hogy eljöjjön és igazságom, hogy megnyilváníuljon.»¹²* Ámosz már csak egy parancsot említ: *«Bizony így szól az Úr az Izráel házához: Engem keressetek, és éltek!»¹³*. - Erre azonban Rav Nachmon, Jizchok fia azt az észrevételt tette: *«Nos, az ember kutatással, igyekezettel az egész törvényt, az egész Tórát megértheti, de Chabakkúk világosan és találóan egy parancsolattal építi fel az egész vallási rendszert: «az igaz pedig az ő hite által él»¹⁴».*

Végjegyzetek:

¹ Jes 57,14

² A vers az angol Complete Jewish Bible szabad fordítása – David H. Stern: Complete Jewish Bible - <http://www.biblestudytools.com/cjb/>

³ ám hááarec (tudatlan). "Általában tudatlan zsidókat értünk alatta, akik nem ismerik a Tórát és törvényeit és ennél fogva nem megbízhatóak vallási szempontból.... Valamikor (bibliai) értelmé szerint az ám há-árec egyfajta nemzetgyűlés tagja volt." Kislexikon in.: Naftali Kraus Mit mond a Háláchá a modern kor kérdéseiről ADOC Semic Kiadó Budapest 2005 (Ősi forrás 15.) 317p.

⁴ A Talmud e részének a fordítása az érthetőség miatt a Peszáchim 49b-re figyelemmel történt.

⁵ E hagyomány valószínűleg a Jes 27,1-re és a Zsolt 74,14-re épül. A behemótra a Jób. 40,10-ben találunk utalást. A leviátán lehet krokodil, de sok forrás tengeri kígyót említ. A rabbi később (14. oldalon) óriáscápanak titulálja.

⁶ Had-Gadja. A dalra utal a bárányról, vagy a „gödölyéről”, amit peszáchkor énekelnek. Ez a peszáhi Haggádában az Örökkévaló dicséretét zengő, népies hangvételű dalocska.

⁷ esszénusok. A Messiás korában, a Második Szentély idején négy meghatározó csoportosulás volt a zsidóságon belül: a farizeusok, a szadduceusok, az esszénusok, és a zelóták. Az esszénusok a világtól elvonulva éltek.

⁸ Az eredeti szövegben a rabbi nem idézi végig a Talmudot, de később a jó és a rossz angyal teljes történetére utal a magyarázatában.

⁹ ötszörös visszhang. Azaz a Tóra lényegét Isten máshogyan mutatta fel különböző korokban a prófétákon keresztül. Így vélekedik erről a Talmud, ahogy a következő sorokban ezt Lichtenstein rabbi kifejti. A zsidóságot mindig is foglalkoztatta, hogy a Tóra (törvény) lényegét hogyan lehet összegezni. Így jobban érthető, hogy Jesua korának zsidó vezetői mért kérdezték meg tőle, hogy melyik a nagy parancsolat a Tórában? A kérdés tehát arra irányult, miben látja Jesua a Tóra lényegét (Mt 22,34-40, Mk 12,28-34, Lk 10,25-28)? Ennek az írásnak a bevezetőjében (2. oldalon) Lichtenstein rabbi idézi is e kérdést, és a Messiás válaszát. A válaszában Jesua két fontos parancsolatot emel ki a Tórából: (1) A „Semá Izrael”-t (V Móz 6,4-5), és (2) a felebaráti szeretet parancsát (III Móz 19,18b). A felebaráti szeretetről hasonlót vallott Hillél is: „«Amit magadnak nem kívánsz, azt ne tedd másnak.» Ez az egész Thóra.” Hillél közvetlenül a Messiás előtti évtizedek nagy zsidó tanítója volt, és valószínűleg a Jesuát kérdező Tóratudósok ismerték Hillél tanítását, és nagyra tartották. Így a Messiás Jesua válaszát is örömmel fogadták. Mindegyik evangélium arról számol be, hogy a kérdezők egyetértettek a Messiás válaszával, és elismerték, hogy bölcsen felelt.

¹⁰ II Móz 19,8

⁹ Micha 6,8

¹⁰ Jes 56,1

¹¹ Ám 5,4

¹² Chab 2,4b